

491.82
N241

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES
STACKS
OCT 27 1966

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1963.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, За чување акценатског система књижевног језика	1—10.
2) М. Павловић, Структура семантичке мултиваленције	11—17.
3) Св. Марковић, Нека запажања о речнику у нашем новом правопису	18—47.
4) Б. Милановић, Употреба збирних бројева са именицама у множини	48—56.
5) А. Пецо, О неким „икавизмима“ ијекавског изговора	57—63.
6) Даринка Гортан-Премк, Синтагме с предлогом <i>до</i> с обзиром на својства предлога уопште	64—80.
7) Славко Вукомановић, О једној употреби предлога <i>на</i>	81—94.
8) Берислав М. Николић, Акцент изведених именица у српскохрватском језику (наставак)	95—114.
9) Језичке поуке	115—127.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

НАШ ЈЕЗИК

Књига XIII

Нова серија

Св. 1—2.

ЗА ЧУВАЊЕ АКЦЕНАТСКОГ СИСТЕМА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Члан Уредништва нашег часописа М. Станић у једном од претходних бројева (књ. XII, св. 3—6) објавио је чланак *О акценцију вокалних неких именица* и у њему изнео извесна схватања с којима се Уредништво Нашег језика као целина принципски не може сложити. Ми се ипак, и поред тога, нисмо хтели противити жељи једнога од наших другова да изнесе своје макар и друкчије гледиште. Али, с друге стране, не можемо допустити ни да се то гледиште припише целом Уредништву управо због тога што се оно тиче начелног става у коме нас је већина супротног мишљења, које је од раније читаоцима Нашег језика добро познато. Зато нам се наши читаоци после појаве Станићева чланка и обраћају с питањима није ли Уредништво у гледању на тај проблем случајно изменило своје гледиште, које је зналачки, ауторитативно и врло документовано образложио поч. проф. А. Белић у својој расправи *Из новије акценцијуације* (НЈ књ. II н. с., стр. 227—237 и књ. III н. с., 149—153), а и други неки чланови Уредништва НЈ на овоме су се месту освртали на њ (в. чланак потписаног *Неки акценатски дублеји*, НЈ књ. III н. с. 226—241). Ставови који су у сад наведеним расправама и чланцима изнесени и данашњи су ставови Уредништва Нашег језика, а оно што је изнесено у чланку *О акценцију вокалних . . .* појединачно је мишљење. Могао би когод приметити да је ово требало рећи одмах иза Станићева чланка, па даља расправљања онда не би била потребна.

Ми и о томе, међутим, мислимо нешто другачије. Изнето Станићево схватање није неосновано, а, оно, што је такође од значаја, није ни усамљено. Има, дакако, и других који сматрају да би се за

акценатску норму нашег књижевног језика морало допустити оно што се среће као уобичајено у образованим круговима нашега друштва, што је као акценатска особина својствено највећем делу тога друштва, нарочито у културним центрима нашим, у Загребу, Београду и Сарајеву — да друге засад не спомињемо. Али, иако је несумњиво тачно да културни центри дају печат књижевноме језику и да много шта из говора тих центара улази у овај језик, ипак не би било могуће узимати као књижевнојезичку норму све што налазимо у језику тих центара. Јер не треба заборавити да се као културни центри данас, на нашу срећу, подижу и други наши градови. То сваким даном све потпуније постају и Ниш, рецимо, и Сплит, и Титоград, који ипак немају, и добро је што немају, претензија да се и њихови говори узимају у обзир при преодређивању норме нашег књижевног језика. А исто би тако добро било да ни остали, па ни највећи, културни центри наши, као ни појединци у име њихово, не траже ранг књижевнојезичке норме свакој појави која у језику тих центара узме нешто шире размере. Језичким стручњацима би понајмање било допуштено да подлегну стихијама ове врсте. Таквим стихијама, нарочито кад надиру под страним утицајима, ми се морамо одлучно одупрети, поготову ако су у супротности с карактером нашег језика, ако руше његове системе. А таквим је стихијама угрожен пре свега систем акцента српскохрватског књижевног језика. То се види по повременим захтевима од стране понеких стручњака да се, рецимо: *аудиџија*, *агиџиџиор*, *дириџџиџи*, *дилеџиџиџи*, *фотоџраф*, *лаборџиџи*, *маџурџиџи*, *комуџиџи*, *лингџиџи*, *соџиџи* и многе њима сличне стране речи — када су већ примљене и ушле у лексичку ризницу нашег језика — усвоје у облику са означеним акцентима.

Несумњиво је врло јасно што су ове и врло велики број њима сличних речи примљене и у наш језик. Оне иако нису домаћег него страног порекла и нису никакви варваризми већ опште језичко, можемо рећи — међународно језичко благо, које се среће у свим културним језицима, обично у нешто друкчијем облику који одговара дотичном језику. А то ће рећи да се оне на изврстан начин облички прилагођавају и другде. Поготову свака реч страног порекла, по тачно уоченим и од Вука Караџића врло јасно формулисаним принципима, улажењем у наш језик мора добити облик домаћих речи. А ништа није ново да је и акценат

сваке речи саставни део њеног облика. И према томе, свака се страна реч и акцентом мора прилагодити домаћим речима. Сасвим је, међутим, наопако схватање изнето у Хрватском колу за 1950 (св. 4, стр. 738) да нашу акценуацију у оваквим случајевима треба приближити „акценуацији оних језика из којих су те речи узимане“. Прилагођавање се управо и врши, али друкчије, и не само у изговору свих оних којима је стало до чувања карактера нашег књижевног језика и његова акцента већ и у изговору правих представника оних народних говора који чине најужу основицу његову. Ово је А. Белић показао у мало пре наведеној својој расправи потврђујући то повеликим бројем примера. И нема потребе да их ми овде понављамо, него ћемо само поновити основне принципе по којима се, према природи најновије наше акценуације, врши и мора вршити акценатско прилагођавање речи туђег порекла у нашем језику. Сви се акценти, прво, с крајњег слога тих речи морају пренети за један слог према почетку, и на томе ће новом месту бити узлазне природе, те ће се од страног *дириџентӣ* добити наше *дириџентӣ*, од страног *маџуранӣ* — наше *маџуранӣ*. И тако увек. Друго, силазни акценти који се налазе на неком од унутрашњих слогова не могу такви ту остати, него се опет преносе за један слог према почетку речи, да се на непосредно претходном слогу јаве као узлазни, или пак на истом слогу место силазне добивају узлазну природу: *агидӣаџор* место *агидӣаџор*, *аудӣиција* или *аудӣиција* м. *аудӣиција*, *комунизам* или *комунизам* место *комунизам*.

Може когод рећи да у нашем језику у више народних говора имамо акценте на које ће се наклонити акценти одговарајућих страних речи с било којим акцентом и на било коме слогу. И то је доиста тачно, али се у овоме случају мора узимати у обзир само систем акцента књижевног језика, који такве слободе не допушта.

Силазни акценти и на крајњем слогу и на унутрашњим слоговима међународних речи сасвим одговарају систему наших дијалеката са старијом акценуацијом који знају само за силазне акценте и ови у њима могу бити на ма коме слогу, али српскохрватски књижевни језик има систему од четири акцента са већ изнетим особинама. А овде се говори о прилагођавању страног акцента управо овом последњем систему. То мора чинити потпун паралелизам прилагођавању турских, нпр., речи: *бакарлӣја*,

бакрачлија, ћумурија, ћевабија, бакалук, бећарлук, бојамилук, које су природно у дијалектима примљене с тим акцентом какав потпуно одговара акценту у турском језику, где је увек на крајњем слогу речи. Овде је потребно скренути пажњу да се речи на *-лија* и *-ија* у турском завршавају на *-ли* и *-и*. Али ником зато и не пада на памет да би тај акценат могао такав бити примљен и за књижевнојезичку акценатску норму, према којој је наведене речи у књижевном језику допуштено употребљавати само с акцентом: *бакàрлија, бакрàчлија, ћумùрија, ћевàбија, бакàлук, бећàрлук* и *бојамилук*. То је, управо, законитост у нашем језику. И од ње не може бити одступања, нити се ту могу чинити икакви компромиси. Тога су многи свесни, а опет понекад и врло одговорни допуштају извесна одступања. И у речнику уз најновији правопис наиђемо на по који такав случај. Ја сам лично у њему досад уочио десетак речи са силазним акцентима на неком од унутрашњих слогова, а сигуран сам да их нисам још све открио. Овде ћу навести само оне који се дају у овде донетом осврту на речник новог правописа, а то су: *куйо̀йр̀даја, њо̀љо̀йр̀в̀реда, њр̀мо̀йр̀даја* и *само̀у̀й̀рава*, поред *самоду̀й̀рава*. Ми, међутим, знамо да комисија за правопис као целина није стала на гледиште да се могу допустити таква одступања. И можемо рећи да су она учињена заслугом оних који или нису знали за заједнички став Правописне комисије у вези с тим проблемом или су тај став сметнули с ума. Што и у великом Речнику књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности поред страних речи с прилагођеним акцентом у загради нађемо те речи и с акцентом какав имају у језику преко кога су нам дошле: поред *абит̀у̀риј̀енӣ* — (абитуријѐнт), поред *а̀ђу̀шанӣ* — (ађутант), поред *а̀ис̀д̀лвенӣ* — (апсолвѐнт), поред *ас̀ис̀т̀енӣ* — (асистѐнт) итд., то значи само да су те речи у доста широкој употреби и с акцентом у загради, а не да се овоме акценту даје равноправност с оним првим. Уосталом, самим стављањем тога акцента у заграду редакција Речника му је не само дала подређену улогу већ и јасно обележила да он не може имати ранг књижевничке норме. А то је изрично и речено у уводу књ. I Речника на стр. XXXVII.

Акценатски дублети су иначе често, мислимо и у границама система који искључује изговор речи са силазним акцентима

на било коме слогу сем првог, као и изговор са било којим акценатом на крајњем слогу, — допуштени у изговору.

Али ако су гдекад допуштена по два акцента једне исте речи, било када се та реч у истим срединама, чак и код истих лица, чује и са једним и с другим тим акценатом (као *књижевноџи* и *књижевноџи*, рецимо), или се поред једног некада прихваћеног акцената (у системима Ђ. Даничића, нпр.) јако распростра и други (поред *вџсник* и *вџсник*, поред *гласник* и *гласник* поред *рџчник* и *рџчник*, поред: у *догађају*, у *разговору*, на *камену* и: у *догађају*, у *разговору*, на *камену* итд.), — није могуће допустити равноправност и више акцената зато што се сваки од њих изговара на овоме или ономе подручју српскохрватског језика. И ми мислимо да су другови који су сређивали речник уз нови правопис и несвесно прешли оквире онога што је цела Правописна комисија утврдила као принцип када су поред: *вџсник*, *рџчник* и *вџсник*, *рџчник* унели и акценатски облик *вџсник* и *рџчник*. Они нису погрешили једино у томе што су као екавски облик за *рџчник* означили само овај акценат, док су за ијекавску варијанту дали сва три наведена акцената, иако се зна да овде нема разлике у акценту између облика екавског и ијекавског изговора. Будући да су се повели за изговором одређене средине и, поред два раније бележена акцената именица *весник* и *рјечник*, дали ове речи и с трећим акценатом, тј. још и са акценатом одређене средине, иако га не налазимо ни у једном досадањем речнику, ни у једној граматичици, и ни у једној систематизацији нашег акцената, — они су, држећи се тога свога принципа, били дужни узети и четврти акценат *рјјечник*, јер је довољно познато да се на доста широком подручју наведена реч изговара управо са овим акценатом. Али куда би нас то одвело ако бисмо допуштали све акценате које чујемо у појединим говорним срединама, или и на ширим говорним подручјима. Одвело би нас одиста у прави хаос, који нигде није допуштен, па, дакако, ни у језику. Није наравно ни у акценту ниједног језика па ни нашег.

Зато се ми управо не можемо сложити ни с другом М. Станићем када каже: „... ваљало би, у овом тренутку развитка нашег језика, сматрати оправданим у књижевном језику ове вокативне акценате показаних именичких типова“ и када између осталог за облик вокатива множине наводи ту: *Далмајџинци*, *Далмајџинци*

и Далмашћинци; Ндвојазџрици, Новојазџрици, Новојазџрици и Новојазџрици, вегетаријанци, вегетаријанци и вегетаријанци, револуционџрици, револуционџрици и револуционџрици. Не можемо поготову с већ напред изнетих разлога прихватити као књижевнојезички оправдан ни један облик ни једне речи са силазним акцентом на било коме унутрашњем слогу. И већ с тих разлога сасвим отпадају облици типа Новојазџрици (вок. мн. те именице). А не могу никако доћи у обзир ни као дублети: *рачунојлагачу* (вок. једн.) и *рачунојлагачи* (вок. мн.), *исјодсунчанџче* и *исјодсунчанџци*, *чујуройсџилче* и *чујуройсџилци*, *Јужнојмерџанче* и *Јужнојмерџанци*, за које М. Станић држи да се поред неких других могу сматрати као акценти књижевног језика. То би по његову мишљењу више одговарало принципима „Вука Караџића који није сузбијао ниједну од напоредних форми само ако је она била животна у народним говорима, него Ђуре Даничића, који је тежио свођењу варијаната на јединствене форме“ (нав. чланак стр. 156). Истина је, несумњиво, да је Вук у граматици био мањи догматичар и од Даничића и од многих других својих следбеника, али је и он био за норму у књижевном језику, за „опћениту правилност“, како је он говорио, па можемо бити сигурни чак да ни он не би могао допустити већи број напоредних акцената једне исте речи у књижевном језику. А ако у Вукову Рјечнику од 46000 речи налазимо само: *издџрша*, *очџгледнџи* и *ранорџнилац* (па нека буде и још која што је нисмо учили), са силазним акцентом на унутрашњем слогу, — то се не може узимати као оправдан разлог за слична одступања и у другим случајевима. Неколика примера једне врсте на близу педесет хиљада оних који су друге врсте, никако не могу чинити правило. Зато су они могли, па и морали бити занемарени: и од Даничића када је давао систему управо Вукова акцента и од других лингвиста који су се акцентом бавили или се њиме данас баве. Једном речју, такви акценти нису ушли нити су могли ући у акценатску систему српскохрватског књижевног језика.

После овога се поставља питање да ли се може говорити о равноправности оних других акцената, посебно акцената вокатива именица м. рода одређене врсте којима се бави М. Станић. А говорећи о томе треба исправити или — боље да кажемо треба утврдити нешто што је и код Даничића остало неутврђено

у вези с акцентом вокатива ових именица који су привукли Станићеву пажњу.

Штета је што М. Станић наводећи (на стр. 150. Нашег језика где је објављена његова расправа) вокативе неких именица од два различна акценатска типа који су му с разлогом пали под око није навео из којих говора даје те примере. Штета је, мислим, зато што није свеједно из којег је говора дат овакав или онакав акценат јер се сви они не могу узети у обзир при утврђивању акценатске норме књижевног језика. Али ћемо ми узети само случајеве који су могући у систему од четири наша акцента.

Даничић је сасвим сигуран да именице које припадају типу *војник*, *генерал*, тј. типу именица с краткоузлазним акцентом на претпоследњем и дужином на последњем слогу номинатива — у вокативу једине преносе акценте на први слог на коме се редовно јавља као кратак силазни: *војниче*, *генерале*. И то је несумњиво тако, свакако у свим нашим говорима који чине основицу српскохрватског књижевног језика, па се то може сматрати утврђеном акценатском нормом и за овај језик, али ипак уз једну ограду коју није учинио ни Даничић ни, колико је нама бар познато, други који проучавалац наших акцената, па је не чини ни М. Станић. Зато ћемо је ми овде учинити. Деминутиви на *-ић* који иду, и кад иду, у овај акценатски тип именица ипак, у употреби одмила, и у вокативу имају акценат већине осталих падежа: *дечкићу*, *мужићу*, *зечићу*, *зубићу*, *орлићу* итд.

Што се вокатива множине свих ових именица тиче — питање акцента тек треба утврдити јер то ни Даничић није учинио. Он дајући несумњиво тачан акценат вок. једине каже: „И у зват. (тј. у вокативу) мн. *рекао бих* (подвлачим ја — М. Ст.) да се овако мењају“ (Ђуро Даничић, Српски акценти 1925, стр. 47). Даничић, значи, није потпуно сигуран у оно што овом реченицом каже. А ми смо сасвим сигурни да у вок. множине ових именица није акценат на првом слогу, већ све оне и у томе облику имају акценат ном. множине и зависних падежа. Ја сам, проверивши добро на изговору акцента многих и то поузданих објеката, чак и у својој краткој иначе систематизи наших акцената коју сам дао у Граматици за средњу школу, — ово изричито рекао (на

стр. 131. III-ег издања ове књиге). Кад приређивач цитираног издања Даничићевих акцената М. Решетар као отклања Даничићеву сумњу тврдећи да се у Дубровнику у [вок. мн.] каже *кѡйейъни* (в. стр. 47), ми у то не треба да сумњамо. Али ми то, ни уз Даничићеву претпоставку да све именице ове врсте и у књижевном језику у вок. множине имају такав акценат, не можемо прихватити. Једино су с овим акцентом вокативи: *војниџи* и *јунаџи*, којима су се војне старешине обраћале војницима у строју, или иначе. У другим се случајевима, како то јасно истиче Б. Николић у својој још необјављеној тези о сремском говору, — чак и те две именице у вокативу множине изговарају с акцентом зависних падежа: *војниџи*, *јунаџи*. Потврду о оваквом акценту вок. множине налазимо забележену и у једном говору северозападне Србије, у поцерском говору, чији је акценат именица и придева обрадио М. Московљевић и објавио га у Српском дијалектолошком зборнику књ. II (в. тамо стр. 326). А имамо потврда да се и у самом Тршићу, Вукову месту рођења, акценат вок. множине и тих именица, без обзира на њихов број слогова, подудара с акцентом већине падежа, а не с акцентом вок. једнине. И у постојбини Вукових предака, у говору Пиве и Дробњака имамо исти акценат. Описивач тога говора Ј. Вуковић за акценат вок. множине именица овога акценатског типа даје примере: *адвокаџи* и *јомоћниџи* (Српски дијалектолошки зборник X, стр. 218).

И свакако се ни један друкчији акценат вокатива множине ових именица не може узети као оправдан за општу књижевно-језичку норму.

Ми се са Станићем не можемо у свему сложити ни у мишљењу о акценту вишесложних именица с наставком *-аџ* и дугоузлазним акцентом на слогу испред тога наставка као што су: *Босаџаџ*, *Далмаџиџаџ*, *Новоџаџаџ*, *вегеџариџаџ*, *револуџиџаџ*, *Јужноамерикаџаџ* — да узмемо само ове које је Станић дао са по два или са по више од два акцента.

Даничић за вок. једнине тросложних ових именица каже да не зна да ли у вок. једнине на први слог долази ' или ", не зна тј. да ли се наглашава *Рѡсѡвче* или *Рѡсѡвче* и додаје да ће „по свој прилици“ такви акценти бити и у вок. мн., па би се према томе могло поставити и питање да ли је *Бѡсѡнче* или *Бѡсѡнче* (в. у наведеном издању Српских акцената, стр. 44). За вокативе

четворосложних и петосложних именица тога типа Даничић претпоставља акценте: *Далмаи́йнче*, *Негои́йнче*, *и́уђозёмче*, *чудои́вѡрче* (на истом месту, стр. 51) и *Јерусали́мче* или *Јерусали́мче* (од *Јерусали́мац*). А о акценту вокатива множине ових именица са више од три слога посебно ништа и не говори, што значи да и по Даничићу оне имају акценат номинатива множине и зависних падежа: *Далмаи́йнци*, дакле, *Негои́йнци*, *и́уђозёмци*, *чудои́вѡрци*. Па и *Јерусали́мци* би се вероватно рекло, ако уопште можемо говорити о акценту једнога облика који никада ни сами нисмо употребили нити га од другог чули. Овим поводом треба истаћи да је сасвим излишно расправљати о акценту речи једног облика који се уопште не среће у употреби. То је уосталом и сам Станић на почетку свога чланка рекао, али му је ипак промакао неки случај поводом кога расправља о акценту непостојећег, тако рећи, облика (мислим на вокатив именице *исјодсунча́ник*, рецимо).

Даничића је овде потребно исправити само у ономе што за тросложне именице на *-ац* с дугоузлазним акцентом на непосредно претходном слогу претпоставља једнак акценат за вокатив једнине и за вокатив множине. Ми поуздано знамо да је у тросложних и у четворосложних, па и петосложних и у не знам коликосложних именица (наравно ако их има) овога акценатског типа у свим говорима који истински чине основицу књижевног језика акценат вокатива множине у свему једнак с акцентом номинатива множине и зависних падежа, дакле: *Боса́нци*, *Мора́вци*, *Пећа́нци*, *Реса́вци*, *Враћа́нци*, *Пироћа́нци*, *Смедеревци*, *Негои́йнци*, *иолетја́рци*, *Новојаза́рци*, *револуциона́рци*, *Јужноамерика́нци* итд.

Колебање Станићево, које је, како смо већ нагласили, било и Даничићево колебање између два акцента у вокативу једнине, али само тросложних именица овога акценатског типа, једино има реалну подлогу јер се доиста и у говорима српскохрватског језика с четвороакценатском системом изговара и *Рѣса́вче* и *Рѣсаѣче*, па дакако и *Бѡса́нче* и *Бѡсаѣче*, *Мѡра́вче* и *Мѡраѣче* (ово по Даничићу). А Станић, сада с правом, мисли да се употребљавају с два акцента и вишесложне овакве именице с акцентима: *Далмаи́йнче* и *Далмаиѣнче*, *Негои́йнче* и *Негоиѣнче*, *чудои́вѡрче* и *чудоиѣвѡрче*, *и́длетја́рче* и *иолетја́рче*, *рѣволуциона́рче* и *рѣволуциѣнарче*, иако су код Даничића означене само с краткосилазним акцентом на почетном слогу. Штавише, може се рећи да су у областима

на истоку свакако много обичнији, а скоро и једино у употреби вокативи једине ових именица с краткоузлазним акцентом на трећем слогу од краја. До оваквог смо закључка дошли после једне широко спроведене анкете, у којој смо утврдили да објекти из Београда и северозападне и југозападне Србије, као и из Шумадије, а затим из Срема и Славоније, са изузетком неких старијих особа, и то у изузетно ретким случајевима, па, знатним делом и из Херцеговине, имају краткоузлазни акценат на средњем слогу са дужином иза њега. А само су објекти из југозападних крајева, укључујући и неке објекте из Херцеговине, имали редовно кратко-силазни акценат на првом слогу. Из тога се може извести закључак да се онај први акценат у наше време све више шири и све више сужава употребу овога другог.

Вокативе сложених именица, штавише, као што су *Јужноамерика̀нац* и *Новопа̀зарац* нико, бар према закључку добивеном на основу наше анкете, и не изговара са силазним акцентом на првом слогу; већ једино: *Јужноамерика̀нче* и *Новопа̀зарче*.

Према томе, табеларно се акценат вокатива наведених именичких акценатских типова може овако представити:

акцен. тип.	вок. једн.	вок. мн.
војник	војниче (али: дечкѝћу)	деча̀ци (само: војнѝци, ју̀наци, и то у одређеним ситуацијама)
адвока̀т генерал	адвока̀те генерале	адвока̀ти, генерале
Босана̀ц	Боса̀нче и Боса̀нче	Боса̀нци
Далматина̀ц	Далма̀тинче и Далма̀тинче	Далма̀тинци
револуциона̀рац	револуциона̀рче и револуциона̀рче	револуциона̀рци
Новопа̀зарац Јужноамерика̀нац	Новопа̀зарче Јужноамерика̀нче	Новопа̀зарци Јужноамерика̀нци

М. Сивановић